

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ιωάννη Καράκωστα, *Περιβάλλον και Δίκαιον*, υπό του Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀπόστολου Γεωργιάδη.

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάσω σήμερα στὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τὸ βιβλίο τοῦ Καθηγητῆ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννη Καράκωστα μὲ τίτλο «Περιβάλλον καὶ Δίκαιο», ἀπὸ τὶς «Ἐκδόσεις Ἀντ. Ν. Σάκκουλα» (2002). Πρόκειται γιὰ ἓνα σημαντικὸ σύγγραμμα 651 σελίδων, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὸν καρπὸ μακροχρόνιας ἐνασχόλησης τοῦ συγγραφέως μὲ τὸ δίκαιο τοῦ περιβάλλοντος. Σημειωτέον ὅτι ὁ συγγραφέας διδάσκει τὸ μάθημα «Δίκαιο τοῦ Περιβάλλοντος» στὸ Νομικὸ Τμῆμα τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1986, ὅποτε γιὰ πρώτη φορὰ εἰσήχθη τὸ σχετικὸ μάθημα στὸ πρόγραμμα ἐλληνικοῦ πανεπιστημίου. Ἐπίσης διευθύνει τὸ περιοδικὸ «Περιβάλλον καὶ Δίκαιο» καὶ ἐξέδωσε τὸ 1999 βιβλίο μὲ τὸν τίτλο «Enviromental Law in Greece».

I. Μὲ τὸ παρουσιαζόμενον ἔργο του ὁ συγγραφέας προσφέρει στὴν ἐπιστημονικὴ θεωρία καὶ στὴ νομικὴ πράξη μία ὀλοκληρωμένη ἀνάλυση τῆς νομικῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος. Ὡς ἀστικολόγος εὐλογο εἶναι νὰ δίνει ἔμφαση στὸ ἀστικὸ δίκαιο· ἀναφέρεται ὅμως ἀναλυτικῶς καὶ στὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος μέσῳ διατάξεων δημοσίου δικαίου (συνταγματικοῦ, διοικητικοῦ, ποινικοῦ καὶ δικονομικοῦ). Παράλληλα προβαίνει σὲ ἐπισκόπηση τῶν σχετικῶν κανόνων τοῦ κοινοτικοῦ καὶ τοῦ διεθνoῦς δικαίου, καθὼς καὶ σὲ συγκριτικὴ μελέτη τῆς ἀντιμετώπισης τῶν ἀναφυόμενων ζητημάτων σὲ ἄλλες ἔννομες τάξεις.

Ὁφείλω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ ἐπισημάνω ὅτι τὸ ἔργο διαπνέεται ἀπὸ βαθιὰ εὐαισθησία, ἀπὸ τὴν ἀνησυχία τοῦ συγγραφέως γιὰ τὴν ἀλόγιστη ἐκμετάλλευση τῶν περιβαλλοντικῶν ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀγωνία του γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς��ποβάθμισης τοῦ περιβάλλοντος στὸν ἄνθρωπο. Ὅπως ἐπισημαίνει στὴν εἰσαγωγή του (σελ. 2), «ἡ συνολικὴ θεώρηση τοῦ περιβαλλοντικοῦ προβλήματος ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀπαιτήση σεβασμοῦ πρὸς τὸ περιβάλλον, τόσο

αυτοτελῶς ὅσο καὶ ὡς ἔκφανση τῆς ἀπαίτησης σεβασμοῦ καὶ προστασίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπεύθυνος ἀλλὰ καὶ τελικὸς ἀποδέκτης τῶν σημαντικότερων προσβολῶν του, δὲν ἀποτελεῖ ἓνα ἀπλὸ σύνθημα, προσφερόμενο γιὰ πολιτικὴ ἐκμετάλλευση, ἀλλὰ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ διατήρηση τῆς υἱείας του ὅπως καὶ γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς ἀξιοπρέπειάς του, ἀπόρροια τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ἀξίωση γιὰ ποιότητα ζωῆς».

II. Μετὰ τὶς γενικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις, θὰ ἐπιχειρήσω σύντομη ἐπισκόπηση τῶν ζητημάτων ποὺ ἀναπτύσσονται στὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Καράκωστα ἀκολουθώντας τὴ δομὴ τοῦ βιβλίου.

1. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο μὲ τίτλο «Κοινοτικὸ Δίκαιο καὶ Περιβάλλον» ἀφιερώνεται στὸ πρωτογενὲς καὶ παράγωγο κοινοτικὸ δίκαιο. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς περιβαλλοντικῆς πολιτικῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος καὶ μετέπειτα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, ὅπως αὕτῃ ἀποκρυσταλλώνεται μέσα ἀπὸ τὶς διαδοχικὲς τροποποιήσεις τῶν ἰδρυτικῶν Συνθηκῶν. Ἐνῶ ἀρχικῶς ἡ Συνθήκη τῆς ΕΟΚ περιοριζόταν στὴ διαμόρφωση ἐνὸς πλαισίου οἰκονομικῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν κρατῶν μελῶν, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου κατέστη σαφὲς ὅτι ἡ δημιουργία κοινῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἐπιδιωχθοῦν χωρὶς σαφὴ οἰκολογικὸ προσανατολισμό. Ὁ συγγραφέας καταγράφει τὴν ἐξέλιξη ἀπὸ τὴν Ἑνιαία Εὐρωπαϊκὴ Πράξη τοῦ 1986, μὲ τὴν ὁποία γιὰ πρώτη φορὰ ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος ἀνάγεται σὲ αὐτοτελὴ κοινοτικὴ δράση, ἕως τὴ Συνθήκη τοῦ Ἀμστερνταμ τοῦ 1997, ἡ ὁποία προσδίδει στὴν περιβαλλοντικὴ πολιτικὴ αὐτοτέλεια ἐναντι τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφέας μελετᾷ τοὺς κανόνες τοῦ παράγωγου κοινοτικοῦ δικαίου, οἱ ὁποῖοι ἀξιοποιοῦνται γιὰ τὴ θέσπιση μέτρων προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, καὶ τοὺς τρόπους ἐνσωμάτωσής τους στὸ ἐθνικὸ δίκαιο. Ἰδιαίτερο ἐνδιάφερον παρουσιάζει ἡ μελέτη τῶν γενικῶν ἀρχῶν ποὺ συνάγονται ἀπὸ τὶς διατάξεις τῶν Συνθηκῶν, ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς προφύλαξης καὶ τῆς πρόληψης, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπανόρθωσης τῶν προσβολῶν κατὰ προτεραιότητα στὴν πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ «ὁ ρυπαίνων πληρώνει». Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὸν ρόλο τῶν ἐν λόγῳ ἀρχῶν στὸ πλαίσιο τῆς ἐθνικῆς ἐννομης τάξης, ὡς παραγόντων διαμόρφωσης ἐρμηνευτικῶν κριτηρίων ποὺ συμπροσδιορίζουν τὶς ἀόριστες νομικὲς ἐννοιες καὶ ἐπηρεάζουν τὰ ἀξιολογικὰ στοιχεῖα τοῦ πραγματικοῦ τῶν ἐθνικῶν κανόνων δικαίου καὶ ἰδίως τῶν γενικῶν ρητρῶν τοῦ ΑΚ.

2. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο μὲ τίτλο «Δημόσιο Δίκαιο καὶ Περιβάλλον» ὁ συγ-

γραφέας στρέφει το βλέμμα στο ένδικο δημόσιο δίκαιο και εξετάζει τη φύση και το περιεχόμενο του δικαιώματος στο περιβάλλον. Ίδιαίτερος ενδιαφέρουσα είναι η εξειδίκευση της παρεχόμενης από το άρθρο 24 Συντ. προστασίας σε επιμέρους περιβαλλοντικά αγαθά του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, όπως η προστασία αυτή έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία του ΣτΕ. Ίδιαίτερη σημασία προσδίδεται στην προστασία των δασών, ενώ γίνεται αναφορά και στη διαφύλαξη της βιοποικιλότητας, του τοπίου, των υγροτόπων, του παράκτιου και θαλάσσιου περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο μάλιστα της προστασίας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος εξετάζεται η έννοια του πολεοδομικού κεκτημένου, της απαγόρευσης μείωσης των κοινόχρηστων χώρων και η προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

3. Το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου είναι αφιερωμένο στη μελέτη της έννοιας του ζωτικού χώρου, ως προστατευόμενου αγαθού του ιδιωτικού δικαίου. Αφετηρία του σχετικού συλλογισμού αποτελεί το δικαίωμα χρήσης των κοινών σε όλους και των κοινόχρηστων πραγμάτων, το οποίο αποτελεί έκφανση της προσωπικότητας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το ιδιωτικού δικαίου δικαίωμα στο περιβάλλον δεν περιορίζεται στη χρήση των περιβαλλοντικών αγαθών, αλλά έχει ως κύριο περιεχόμενο την κοινή ωφέλεια. Μέσω των διατάξεων των άρθρων 57 και 966 έπ. ΑΚ, όπως το νόημά τους φωτίζεται από τις αξιολογήσεις του συνταγματικού και του κοινοτικού δικαίου, κατοχυρώνεται το ευρύτερο δικαίωμα του ανθρώπου σε έναν βιώσιμο, υγιεινό και ποιοτικό ζωτικό χώρο. Η έννοια του ζωτικού χώρου προσδιορίζεται μάλιστα, ενόψει και της ενδεικτικής απαρίθμησης του άρθρου 967 ΑΚ, με ευρύτητα, ώστε να περιλάβει όλα τα αγαθά που είναι απαραίτητα όχι απλώς για την επιβίωση αλλά και την υγιεινή και ποιοτική διαβίωση του ανθρώπου.

Ειδικότερα, το δικαίωμα στον ζωτικό χώρο αποτελεί κατά τον συγγραφέα αυτοτελή εκδήλωση του δικαιώματος της προσωπικότητας και όχι εκδήλωση της ελευθερίας. Η άποψη αυτή καθιστά πληρέστερη την προστασία του περιβάλλοντος με τα μέσα του ιδιωτικού δικαίου καθώς η κατεξοχήν προσβολή του δικαιώματος χρήσης περιβαλλοντικών αγαθών, ή ρύπανση, δεν περιορίζει την ελευθερία απόλαυσης του θιγόμενου αγαθού, αλλά αλλοιώνει ή και καταργεί την κοινή ωφέλεια που πηγάζει από τη χρήση του πράγματος.

Η αντικειμενική οριοθέτηση από τον συγγραφέα του προστατευόμενου από το ιδιωτικό δίκαιο ζωτικού χώρου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Κατ' αρχάς, όπως προαναφέρθηκε, ο ζωτικός χώρος περιλαμβάνει τα κοινόχρηστα

πράγματα στὰ ὁποῖα, ἐνόψει τῆς ἐνδεικτικῆς ἀπαρίθμησης τοῦ ἄρθρου 967 ΑΚ, περιλαμβάνονται τὰ σημαντικότερα περιβαλλοντικά ἀγαθὰ. Παρόλο ποὺ οἱ σχετικές διατάξεις τοῦ ΑΚ, μὲ ἐξαίρεση τὸ ἄρθρο 966 ΑΚ, ἀναφέρονται στὰ κοινῆς χρήσεως πράγματα, ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐφαρμογὴ τους καὶ στὰ κοινὰ σὲ ὅλους πράγματα. Ἡ τελευταία κατηγορία πραγμάτων ἐκτὸς συναλλαγῆς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν δέκτης τῆς ἀλόγιστης βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης. Ἡ θάλασσα καὶ ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀέρας —καὶ μαζί τους φυσικά φαινόμενα ἢ εἶδη ἐνέργειας τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὴ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο ὄρο γιὰ τὴν ὑγιεινὴ διαβίωση τοῦ ἀνθρώπου— δὲν εἶναι οὔτε ἀπρόσβλητα οὔτε ἀνεξάντλητα. Συνεπῶς ἐπιβάλλεται κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ προστασία τους μέσῳ τῶν διατάξεων, μὲ τίς ὁποῖες ρυθμίζεται ἡ χρῆση τῶν κοινόχρηστων πραγμάτων.

Στὸ ἐρώτημα ἂν καὶ ἀγαθὰ ποὺ δὲν μποροῦν —τουλάχιστον ἐκ πρώτης ὀψευς— νὰ ὑπαχθῶν στὰ κοινὰ σὲ ὅλους ἢ στὰ κοινόχρηστα πράγματα, ὅπως π.χ. ἡ διατήρηση τῆς βιοποικιλότητος, ἡ αἰσθητικὴ τοῦ τοπίου, τὰ ἰδιωτικά δάση, ἡ ἄγρια πανίδα κλπ., προστατεύονται μὲ βάση τὸ ἄρθρο 57 ΑΚ ὡς στοιχεῖα τοῦ ζωτικοῦ χώρου, ὁ συγγραφέας ἀπαντᾷ καταφατικῶς. Πρὸς τοῦτο ἀντλεῖ ἐπιχείρημα ἀπὸ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ συνταγματικοῦ νομοθέτη γιὰ γενικευμένη προστασία τοῦ περιβάλλοντος (ἄρθ. 24 Συντ. σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄρθρα 2 § 1 καὶ 5 § 1 Συντ.). Ἡ ἐπιταγὴ τῆς σφαιρικῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος χάριν τοῦ ἀνθρώπου συνεκτιμᾶται κατὰ τὴν ὀριοθέτηση τοῦ δικαιώματος τῆς προσωπικότητος ἐπιτρέποντας τὴν θεμελίωση ἀξίωσης προστασίας κάθε στοιχείου ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐλεύθερη καὶ ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἴδια ἀποψὲς ὑποστηρίζει ὁ κ. Καρακώστας καὶ γιὰ τὰ πολιτιστικά ἀγαθὰ ποὺ δὲν ἔχουν ἀφιερῶθαι στὴν ἐν στενῇ ἔννοια κοινοχρησία, ὅπως τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ λόγῳ τῆς ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς καὶ αἰσθητικῆς ἀξίας τους ἀποτελοῦν τμῆμα τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἀνθρωποῖστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ χώρου καὶ ἐντάσσονται στὸν προστατευόμενο βάσει τοῦ ἄρθρου 57 ΑΚ ζωτικὸν ὡρον. Τὸ δικαίωμα «χρήσης» τους, ὅπως ὀριοθετεῖται ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸν προορισμὸ τους καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ συνταγματικὴ ἐπιταγὴ τῆς διατήρησής τους στὸ διηνεκές, περιλαμβάνει τὴν αἰσθητικὴν τους ἀπόλαυση καὶ τὴν ἱστορικὴν τους μελέτη καθὼς καὶ, ἀρνητικῶς, τὴν ἀποτροπὴν κάθε βλάβης τους ποὺ ἐπιφέρει προσβολὴ τοῦ δικαιώματος κάθε προσώπου στὴ διατήρηση τῆς πολιτιστικῆς ταυτότητος ὡς στοιχείου τῆς προσωπικότητός του.

4. Τὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος μέσῳ τῶν διατάξεων τοῦ γειτονικοῦ δικαίου (ἄρθρα 1003 ἐπ.

ΑΚ). Έπισημαίνεται ότι ή κοινωνική και ή τεχνολογική εξέλιξη σέ συνδυασμό με τή συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος επιβάλλουν τήν αντικειμενική έρμηνεία των διατάξεων του γειτονικού δικαίου και ιδίως των άρθρων 1003 και 1004 ΑΚ, έτσι ώστε νά καλυφθούν ανάγκες που ό ιστορικός νομοθέτης δέν μπορούσε νά προβλέψει και νά καταστεί δυνατή ή αξιοποίησή τους για τήν προστασία του ζωτικού χώρου. Ίδιαιτέρως σημαντική για τήν έναρμονισμένη με τό Σύνταγμα και τό κοινοτικό δίκαιο έρμηνεία των άρθρων 1003 έπ. ΑΚ είναι ή αρχή τής βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με τήν όποία ή οικονομική δραστηριότητα δέν επιτρέπεται νά αναπτύσσεται έρήμην τής προστασίας του περιβάλλοντος.

5. Η προσβολή του ζωτικού χώρου, είτε αυτότελως είτε σέ συνάρτηση με τήν προσβολή άλλου έννομου αγαθοϋ, μπορεί, έφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 914 ΑΚ, νά θεμελιώνει και άδικοπρακτική ευθύνη του προσβάλλοντος. Τα σχετικά ζητήματα αναπτύσσονται στο πέμπτο κεφάλαιο του βιβλίου. Ο συγγραφέας έπισημαίνει ότι ή παρεχόμενη προστασία δέν είναι πάντοτε αποτελεσματική, διότι ή αξίωση άποζημίωσης περιορίζεται στην άποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν σέ ιδιωτικά έννομα αγαθά, ενώ δέν αποκαθίσταται ή ζημία που υπέστη ό ζωτικός χώρος. Η άποκαταστατική λειτουργία τής άποζημιώσεως περιορίζεται από δύο παράγοντες: Πρώτον, ότι από τις συνέπειες μιās ευρύτερης οικολογικής προσβολής αποκαθίστανται μόνο όσες προσβάλλουν άντανανκλαστικώς ιδιωτικά έννομα αγαθά και δεύτερον, ότι ή επαναφορά των περιβαλλοντικών αγαθών στην κατάσταση που ήσαν προτού επέλθει ή ζημία δέν είναι πολλές φορές εκ των πραγμάτων δυνατή. Η «προηγούμενη κατάσταση» ενός φυσικού αγαθοϋ είναι δημιούργημα μακρόχρονης εξελικτικής πορείας, με συνέπεια τήν αδυναμία άποκατάστασης τής ζημίας που υπέστη με μόνη τήν έπιβολή υποχρέωσης για άποζημίωση. Αποκαθίσταται μόνον ό,τι στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο είναι έπιστημονικά και οικονομικά δυνατόν νά αποκατασταδει. Το υπόλοιπο και ένδεχομένως μεγαλύτερο μέρος τής οικολογικής ζημίας θαρύνει τό κοινωνικό σύνολο που είτε θά πρέπει νά συμβιώσει με τήν οικολογική ζημία είτε θά πρέπει νά υποστεί τις δαπάνες τής άποκατάστασής της νά υποστεί, έπομένως, τις συνέπειες τής κοινωνικοποίησης του κινδύνου.

6. Στην όριοθέτηση τής άσκησης του δικαιώματος χρήσης και άπόλαυσης του ζωτικού χώρου με βάση τήν απαγόρευση καταχρήσεως δικαιώματος (άρθρ. 281 ΑΚ) αναφέρεται τό έχτο κεφάλαιο του βιβλίου. Όπως έπισημαίνει ό συγ-

γραφέας (σελ. 322), μέσω του άρθρου 281 ΑΚ εισέρχεται στο άστικό δίκαιο ή κοινοτικού δικαίου αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Η άσκηση του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών οριοθετείται από τον κοινωνικό σκοπό του δικαιώματος, που συνίσταται στην κοινοχρησία και στην κοινή ωφέλεια, και από την αρχή της καλής πίστης, ή οποία προσδιορίζεται από τη φύση και τον προορισμό του πράγματος επί του οποίου ασκείται το δικαίωμα. Η κοινοχρησία και η κοινή ωφέλεια, συνδεόμενες με την κατά προορισμό χρήση του πράγματος, αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση των κοινωνιών του δικαίου στη μακρά του χρόνου προοπτική. Η άσκηση, συνεπώς, του δικαιώματος χρήσης κατά τρόπο που θέτει σε κρίση την κοινή ωφέλεια και που ενδέχεται να οδηγήσει σε αποστέρηση της ωφέλειας ή σε αλλοίωση του προορισμού σε βάρος των επερχόμενων γενεών συνιστά καταχρηστική συμπεριφορά κατά την έννοια του άρθρου 281 ΑΚ.

7. Στο έβδομο κεφάλαιο του βιβλίου αναπτύσσεται η δυνατότητα θεμελίωσης ευθύνης για προσβολή περιβαλλοντικών αγαθών σε ειδικούς νόμους και ιδίως στο άρθρο 29 του ν. 1650/1986, ο οποίος καθιερώνει ευθύνη από διακινδύνευση για περιβαλλοντικές ζημιές. Η διάταξη δεν έχει αξιοποιηθεί στην πράξη, γεγονός που κατά τον συγγραφέα οφείλεται στην αόριστη διατύπωσή της αλλά και στη γενικότερη δυσχέρεια θεμελίωσης αγωγής αποζημίωσης ιδιωτών λόγω βλάβης περιβαλλοντικών αγαθών, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, είναι ιδιαίτερος δύσκολος ο ακριβής προσδιορισμός της ζημίας. Στην περίπτωση που οι περιβαλλοντικές ζημιές οφείλονται στη χρήση ελαττωματικού προϊόντος ή σε πλημμελή παροχή υπηρεσιών, η ευθύνη μπορεί να θεμελιωθεί και στις διατάξεις των άρθρων 6 έπ. του ν. 2251/1994, που αφορούν την ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων και του παρέχοντος υπηρεσίες.

8. Η συγκριτική προσέγγιση του ιδιωτικού δικαίου περιβάλλοντος μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τον Έλληνα νομοθέτη και έφαρμοστή του δικαίου, προκειμένου να επιτευχθεί πληρέστερη προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών. Για τον λόγο αυτό ο συγγραφέας στο *όγδοο* και στο *ένατο* κεφάλαιο του βιβλίου επιχειρεί μία εξαιρετικώς χρήσιμη συγκριτική μελέτη του ιδιωτικού δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος τόσο γενικώς όσο και σε σχέση με το ειδικό ζήτημα της ευθύνης του φορέα ιδιαιτέρως επικίνδυνων δραστηριοτήτων.

9. Το *δέκατο* κεφάλαιο *αφιερώνεται* στα ιδιαίτερα ζητήματα που *ανακύπτουν* κατά την παροχή δικαστικής προστασίας σε περιβαλλοντικές υποθέσεις. Ο συγγραφέας *επικεντρώνει* την προσοχή του στη διεύρυνση της έννοιας του εν-

νομου συμφέροντος σέ ύποθέσεις προστασίας τοῦ περιβάλλοντος καί στήν ιδιαίτερη κρισιμότητα τῆς προσωρινῆς δικαστικῆς προστασίας, μέσω τῆς ὁποίας πραγματώνεται ὁ θεμελιώδης στόχος τῆς προληπτικῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος.

10. Τὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος μέσω διατάξεων τοῦ ποινικοῦ δικαίου, ἐνῶ τὸ δωδέκατο κεφάλαιο στὰ ἰδιαιτέρως δυσχερῆ ζητήματα ἰδιωτικοῦ διεθνoῦς ἀλλὰ καί δικονομικοῦ διεθνoῦς δικαίου ποῦ ἀνακύπτουν σέ περιπτώσεις διασυνοριακῆς ρύπανσης. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοστέο δίκαιο, ὁ συγγραφέας μετὰ ἀπὸ ἐπισκόπηση τῶν προτεινόμενων λύσεων καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρμόζον δίκαιο γιὰ τὴν ἐπίλυση περιβαλλοντικῶν διαφορῶν εἶναι τὸ δίκαιο τοῦ τόπου τῆς πηγῆς τοῦ περιβαλλοντικοῦ κινδύνου, στὸν ὁποῖο καί ἐκδηλώθηκαν οἱ πρῶτες ἐπιπτώσεις του. Τέλος, τὸ δέκατο τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος σέ διακρατικὸ ἐπίπεδο μέσω τῆς σύναψης διεθνῶν συμβάσεων.

III. Ὅσα προανέφερα ἐπιτρέπουν νὰ γίνει ἀντιληπτὸ τὸ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ κ. Καράκωστα τόσο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα ὅσο καί γιὰ τὸν νομικὸ τῆς πράξης. Τὸ τελευταῖο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ συγγραφέα ἔχουν υἱοθετηθεῖ ἀπὸ τὴ νομολογία. Ἡ σφαιρικὴ προσέγγιση τοῦ δικαίου τοῦ περιβάλλοντος ἐπιτρέπει τὴ συναγωγὴ χρήσιμων συμπερασμάτων γιὰ τὴ σύμπραξη καί ἀλληλεπίδραση περισσότερων κλάδων τοῦ δικαίου, μὲ βάση πάντα τὶς γενικὲς ἀρχὲς καί κατευθύνσεις τοῦ Συντάγματος καί τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου, πρὸς τὸν κοινὸ στόχο τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος. Παράλληλα ἰδιαιτέρως χρήσιμη εἶναι καί ἡ πλούσια παράθεση συγκριτικῶν στοιχείων, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴ διατύπωση προτάσεων σχετικὰ μὲ τὸ ἐλληνικὸ δίκαιο. Στὸ πλαίσιο τῶν σχετικῶν προβληματισμῶν του, ὁ συγγραφέας δὲν περιορίζεται στήν ἐν στενῇ ἐννοίᾳ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τοῦ νομικοῦ πλαισίου προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ ἐπισημαίνει καί τονίζει τὴν καθοδηγητικὴ καί παιδευτικὴ λειτουργία τοῦ δικαίου ποῦ ρυθμίζει ἓναν τόσο εὐαίσθητο τομέα, ὅπως εἶναι ἡ διαχείριση καί προστασία τοῦ ζωτικοῦ χώρου. Ἡ λειτουργία αὐτὴ ἔχει ὡς ἀποδέκτες ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς παράγοντες καί στοχεύει στὴ διαμόρφωση κοινῆς συνείδησης σχετικὰ μὲ τὴν πρόληψη καί ἀποκατάσταση τῶν περιβαλλοντικῶν ἀγαθῶν καί τὴν ἐξασφάλιση βιώσιμης ἀνάπτυξης.

Κυρίες καὶ Κύριοι!

Γύρω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος κυριαρχεῖ διεθνῶς ἔντονος προβληματισμός. Ἡ ὁλοένα αὐξανόμενη χρῆσις καὶ συχνὰ κατάχρησις τῶν ἀγαθῶν ποὺ ἀποτελοῦν τὸ περιβάλλον, ὅπως ὁ ἀέρας, ἡ θάλασσα, τὰ ρέοντα ὕδατα, τὰ δάση, οἱ ἐνεργειακοὶ πόροι κλπ., ὁδήγησε - ἔστω καὶ μὲ καθυστέρηση - στὴν ὁδυνήρῃ διαπίστωση ὅτι τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε ἀνεξάντλητα οὔτε ἀπρόσβλητα. Ἡ χρῆσις καὶ ἡ ἄσκησις τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν πρέπει νὰ γίνονται μὲ φειδῶ ἐνόψει τοῦ πεπερασμένου τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν καθὼς καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τυχόν βλάβες εἶναι ἀνεπανόρθωτες ἢ δυσχερῶς ἐπανορθώσιμες. Ὁ προορισμός τῶν περιβαλλοντικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν πηγῶν ἐνέργειας ἐπιβάλλει τὴ λελογισμένη χρῆσις καὶ ἐκμετάλλευσιν, τὴν ἀποφυγὴν σπατάλης καὶ τὴν ἐν γένει ἄσκησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀρχῆς τῆς βιώσιμης ἀνάπτυξης. Στὴν πανανθρώπινη αὐτὴ προσπάθεια γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος ὡς διηγεκοῦς ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ μεταβιβάσθῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἀναλλοίωτο στίς ἐπερχόμενες γενεές, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀπέχει τὸ δίκαιο καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Ἡ συμβολὴ τῆς ἐλληνικῆς νομικῆς ἐπιστήμης στὴν προσπάθεια αὐτὴ εἶναι πολὺ σημαντικὴ, ὅπως ἐλπίζω νὰ καταφάνηκε ἀπὸ τὴν παρουσίασιν τοῦ βιβλίου τοῦ Καθηγητῆ κ. Ἰωάννη Καράκωστα.